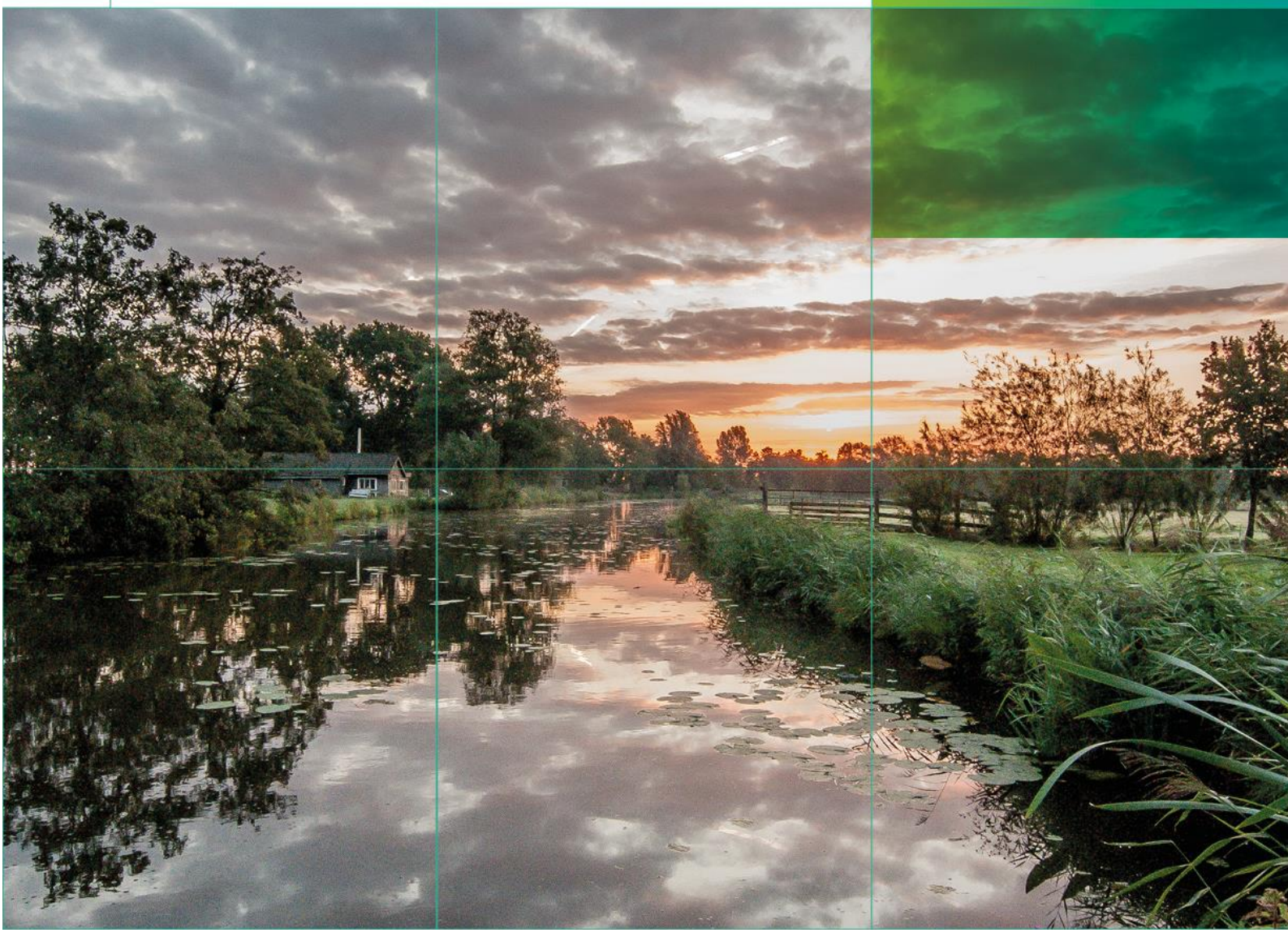
FUMO
Omgevingsdienst Fryslân

Kadernota 2023 – 2027

FUMO
Omgevingsdienst Fryslân

Inhoudsopgave

Data van toenemend belang 3

1. Inleiding 5

2. Trends en ontwikkelingen 7

2.1 Veranderingen in relatie tot de Omgevingswet 7

2.2 ICT en data..... 9

2.3 Personeel.....10

2.4 Evaluatie Asbest en bodem.....11

2.5 Fryslân Breed Uitvoeringsprogramma 11

2.6 Grens overstijgende vraagstukken 11

2.7 Versterken van het samenspel in de Big Eight.....12

2.8 Versterking VTH stelsel.....12

2.9 Zelfbewust klantgericht.....13

3. Financieel kader en meerjarenperspectief 15

3.1 Financieel kader.....15

3.2 Meerjarenperspectief.....17

3.3 Investeringsprogramma.....18

Data van toenemend belang

Omgevingswet

Op 1 juli 2022 zal de Omgevingswet naar verwachting in werking treden. Het nieuwe stelsel geeft u en ons nieuwe instrumenten voor het ontwikkelen en beheren van de fysieke leefomgeving. De kerntaak van de FUMO is om onze deelnemers daarin te adviseren en de taken die wij in opdracht voor hen uitvoeren doelmatig te organiseren. Onze medewerkers zetten hun specialistische kennis en ervaring daar graag voor in. Dit alles voor een schoon, veilig en duurzaam Fryslân.

Informatie gestuurd werken

De FUMO ontwikkelt zich steeds verder van uitvoeringsorganisatie naar kennisorganisatie. Naast onze eigen ambitie, wordt deze rol ook meer en meer van de Omgevingsdienst verwacht. Betrouwbare data zijn nodig als input voor bijvoorbeeld risicogericht toezicht, ketentoezicht, complexe vergunning trajecten en de aansluiting op Inspectieview Milieu. Daarnaast zijn betrouwbare data ook van belang voor onze interne sturing en verantwoording aan onze opdrachtgevers. We zullen de komende jaren daarom moeten blijven investeren in het informatie gestuurd werken en systemen die dat ondersteunen.

Uitdagingen en keuzes

De maatschappelijke milieuvraagstukken zijn zodanig complex dat het samenbrengen van kennis en kunde bij een omgevingsdienst een unieke kans biedt om gezamenlijk daaraan te werken. Ook de verdere implementatie van deze vraagstukken en nieuwe problematieken vergen de komende jaren nog de aandacht van de FUMO. We hebben de tijd tot 2029 om alle aspecten van de Omgevingswet te implementeren en zal de aanpassing en inrichting van ondersteunende systemen blijvend onze aandacht vragen.
De arbeidsmarkt is een enorme uitdaging voor veel organisaties. Vacatures invullen met gekwalificeerde mensen wordt steeds moeilijker gezien de krapte en het feit dat steeds meer mensen als zzp'er werken. Dit heeft gevolgen voor de uitvoering van onze taken en de flexibele schil en bijbehorende financiën.
Door de zogenoemde commissie van Aartsen en de rekenkamer zijn onderzoeken uitgevoerd. De bijbehorende rapporten [1] geven veel aanbevelingen m.b.t. de omgevingsdiensten en het houden van toezicht en de handhaving. Hier ligt ook een duidelijke relatie met het actueel hebben van data. Welke invloed de aanbevelingen hebben ligt met name bij een volgend kabinet.

Duurzame samenwerking

De FUMO zoekt steeds meer de verbinding met de deelnemers. Zo werken we intensief samen om stappen te kunnen zetten op ingewikkelde en belangrijke onderwerpen. Dit jaar worden accountteams samengesteld waarin dergelijke onderwerpen aan de orde komen. Deze accountteams worden in 2022 geëvalueerd. Vanuit een open dialoog slagen we erin om stappen te maken op gebied van de governance van de FUMO en het aanpassen van ons sturings- en financieringsmodel. Het lukt deelnemers en FUMO stap voor stap om gezamenlijke beleid en beleidsdoelen te formuleren en deze om te zetten naar realistische en risicogerichte uitvoeringsprogramma's.

[1] Rapport 'Om de leefomgeving' van Commissie van Aartsen en Rapport van de Algemene Rekenkamer 'Een onzichtbaar probleem'

Omdat onze omgeving dynamischer wordt (en de Omgevingswet daartoe ook ruimte biedt) wordt het belangrijk om sneller in te spelen op ontwikkelingen en wensen. Om de taken zo effectief en efficiënt te kunnen uitvoeren willen we meer naar standaardisatie en één uniform mandaat. Daarnaast blijft maatwerk mogelijk waar dit nodig is. Door middel van de accountteams kunnen we snel inspelen op ontwikkelingen en wensen vanuit de deelnemers. Vanuit de FUMO zetten we in op het duurzaam versterken van de klantrelatie met onze deelnemers. Binnen onze organisatie vergroten wij de wendbaarheid door te investeren in de professionaliteit van onze medewerkers. In 2021 is hiervoor een ontwikkelprogramma (Zelf)bewust klantgericht uitgerold. Het doel hiervan is om de medewerkers bewust te maken van hun rol en zoveel mogelijk klantgericht te werken. Dit is niet een eenmalig en kortdurend programma maar dit zal gedurende een langere tijd nodig zijn, waarbij gedrag en leiderschap en het ontwikkelen van competenties centraal staan.

De FUMO wil van waarde zijn voor de overheden, bedrijven en inwoners van Fryslân. Daarom investeert de FUMO continu in de relatie met haar deelnemers. Hierdoor kunnen de beste totaaloplossingen worden geboden, toegesneden op de specifieke situatie van de deelnemer. Het is dus van belang dat de FUMO weet wat de deelnemers ambiëren en hoe zij omgaan met de nieuwe wet- en regelgeving, zoals de Omgevingswet en met grens overstijgende vraagstukken. Dit in combinatie met de (beleidsmatige) keuzes die de deelnemers op basis hiervan nog moeten maken. We moeten hierover met elkaar in gesprek gaan/blijven. De richting die dan duidelijk zal worden kan de FUMO dan door vertalen in de praktijk, wat dit meer of minder gaat kosten en waar nodig financieel vertalen.

We bouwen de komende jaren verder op de resultaten die we in de afgelopen jaren gezamenlijk hebben neergezet. Zoals de vernieuwde governance, de financieringssystematiek, een Fries VTH-beleid en een uniform mandaat. Met de nieuwgevormde accountteams blijven we optimaal in gesprek met onze deelnemers. Langs die weg bouwen wij onze duurzame samenwerking graag verder uit.

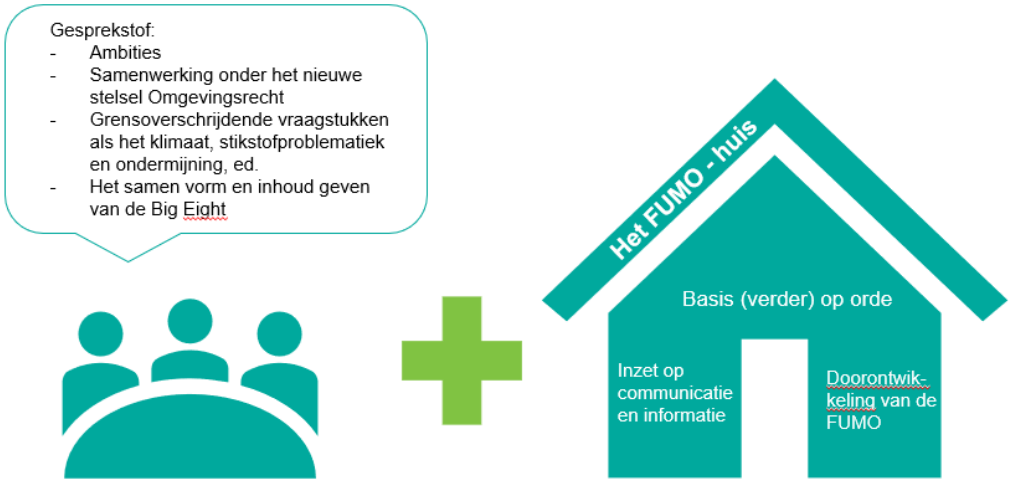
We vertrouwen erop dat u met deze kadernota een beeld heeft van de ontwikkelingen en uitdagingen waar de FUMO voor staat. Daarover blijven wij graag met u in gesprek.

Anko Postma,
Voorzitter FUMO

1. Inleiding

Deze kadernota biedt het Algemeen Bestuur inzicht in de uitgangspunten voor de begroting van 2023. In de kadernota lichten wij een aantal beleidsmatige ontwikkelingen toe en geven daarbij aan hoe deze doorwerken naar de FUMO en haar deelnemers, ook in financiële zin. Uit de zienswijze op de begroting 2022 hebben diverse deelnemers al gewezen op de druk op de financiële positie in hun eigen organisatie. De FUMO begrijpt deze zorgen en zullen ontwikkelingen en investeringen zoveel mogelijk binnen de huidige beschikbare budgetten financieren. Desondanks zijn er wel een aantal onontkoombare uitzettingen in deze kadernota opgenomen. Deze hebben vooral betrekking op de ICT-aandachtsgebieden en de verhoging van het ontwikkelingsbudget.

In hoofdstuk twee komen (externe) trends en ontwikkelingen aan bod. In hoofdstuk drie komen de uitgangspunten voor de begroting 2023 aan de orde en geven wij een meerjarig financieel perspectief van de FUMO-begroting tot 2027. De financiële effecten per individuele gemeente of provincie zijn afhankelijk van de eigen keuzes en ambities van de individuele deelnemers.

Verandering vraagt onze continue aandacht

De wereld staat niet stil en zo ook de FUMO niet. Net als voorgaande jaren speelt ook in deze kadernota de Omgevingswet een prominente rol. Dit is ook niet vreemd aangezien deze wet de FUMO in de volle breedte raakt in haar taakuitvoering: vergunningverlening, toezicht en handhaving en onze specialistische advisering. Hoe groot die invloed is, is in de eerste plaats afhankelijk van de inhoud van regelgeving waar “Den Haag” nog aan werkt. Bij het opstellen van deze nota is het Invoeringsbesluit Omgevingswet met hierin het basistakenpakket nog niet bekend gemaakt. Daarnaast geeft de Omgevingswet aan gemeenten en provincies meer ruimte tot het maken van eigen afwegingen die worden vastgelegd in de omgevingsvisie en de omgevingsplannen. Dit leidt tot nieuwe toetsing - en toezicht kaders. Het Rijk geeft gemeenten zeven jaar de tijd om tijdelijke omgevingsplannen (de huidige bestemmingsplannen) om te zetten naar één omgevingsplan in de geest van de Omgevingswet. Dit vraagt het nodige van de gemeenten. De FUMO kan daaraan een bijdrage leveren. Uw omgevingsdienst beschikt over waardevolle kennis, praktijkervaring en gegevens (data) die als onderlegger voor planvorming en beleid dienen. Ook de beleidsmatige keuzes die u als

deelnemer kunt maken, zijn nog niet bekend. Het is voor de FUMO dan ook niet mogelijk om voor de komende jaren precies en duidelijk aan te geven hoe deze omgevingsdynamiek zich gaat vertalen naar de uitvoering en in financiële zin. Het ambitieniveau van de deelnemers is hierin bepalend.

Met de komst van de Omgevingswet zal veel veranderen voor vergunningverlening, toezicht en handhaving. Dit is van invloed op de interne werkwijze, de producten, de operationele samenwerking tussen ketenpartners en de kengetallen.. Daarom zal in 2024 een evaluatie plaatsvinden. Op basis van de ervaringen met het Fries VTH-beleid (in werking vanaf 2021), het nieuwe sturings- en financieringsmodel (in werking vanaf 2022) en de Omgevingswet (in werking vanaf 1 juli 2022) zal worden beoordeeld of een herijking van het beleid gewenst is.

Resumé
De FUMO blijft ook de komende jaren belangrijke stappen zetten. Wij zetten ons in op continue verbetering van onze taakuitvoering en het versterken van de transparantie richting de deelnemers. In 2023 betekent dit onder andere dat voor het eerst de begroting wordt opgesteld op basis van de Omgevingswet. De informatie die hiervoor nodig is, is deels nog niet beschikbaar en deelnemers zullen binnen de ruimte die de Omgevingswet biedt nog eigen keuzes moeten maken.

Deze kadernota geeft inzicht in een aantal belangrijke ontwikkelingen en het meerjarige financieel perspectief voor de periode tot 2027. Omdat door de deelnemers nog keuzes gemaakt moeten worden in het kader van de Omgevingswet is het op dit moment niet mogelijk om de financiële effecten daarvan in deze kadernota aan te geven.

2. Trends en ontwikkelingen

2.1 Veranderingen in relatie tot de Omgevingswet

Met ingang van 2022 treedt de Omgevingswet naar verwachting in werking. De inwerkingtreding van dit nieuwe stelsel is uitgesteld tot 1 juli 2022. De invoering van het nieuwe stelsel draait vooral om ketensamenwerking, anders werken en nieuwe afspraken daarover maken. Het is noodzakelijk gezamenlijk voorbereidingen te treffen en verkenningen te doen. Dit betekent dat er ook de ruimte moet zijn om dat te doen. In de komende jaren zal steeds meer de richting duidelijk worden op basis van de gestelde kaders in het nieuwe stelsel. De FUMO volgt hierbij de nieuwe regelgeving[2] nauwgezet, zodat wij dit met de deelnemers gezamenlijk kunnen oppakken en verkennen.

De Omgevingswet brengt verandering met zich mee in het basistakenpakket van deelnemers en van de FUMO. De landelijke regelgeving staat nog niet vast, zodat ook nog niet helder is wat de impact zal zijn. Wel is zeker dát er verschuivingen in het takenpakket zullen optreden en dat betekent ook dat de deelnemersbijdrage wijzigt. Het wachten is op duidelijkheid uit “Den Haag”. Maar wat weten we al wel over de impact van het nieuwe omgevingsstelsel? Zie hiervoor onderstaand kader.

Wat weten we wel?

- Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet gaat de provinciale bevoegdheid uit de Wet bodembescherming (Wbb) en gedeeltelijk uit de Ontgrondingenwet over naar de gemeenten. Om de integraliteit, kwaliteit (noodzakelijke kennis is al aanwezig) en continuïteit van de uitvoering van de Wbb en Ontgrondingenwet te borgen hebben vrijwel alle gemeenten (behoudens Súdwest-Fryslân en Smallingerland) aangegeven de uitvoering van deze taken bij de FUMO te laten. Met het robuust organiseren van deze taken op dit schaalniveau kan de huidige formatie in stand blijven en wordt tevens voldaan aan de kwaliteitscriteria 2.2.
- Er ontstaan enkele nieuwe vergunningplichten voor onder meer bepaalde bovengrondse opslagtanks. Zij krijgen van rechtswege een omgevingsvergunning voor twee jaar. Binnen die twee jaar moet voor deze activiteiten een nieuwe vergunning zijn aangevraagd en afgegeven.
- Veel bedrijven die nu OBM-plichtig[3] zijn worden onder de Omgevingswet weer vergunning plichtig. Deze dan weer vergunningplichtige bedrijven beschikken op dat moment op basis van het overgangsrecht over een van rechtswege verleende vergunning, ook als ze eerder niet een OBM hebben aangevraagd. Echter, verandert de aard of omvang van de vergunningplichtige activiteit dan houdt de van rechtswege verleende vergunning op te bestaan. Dit brengt met zich mee dat handhaving meer complexer en mogelijk duurder wordt. Er moet dan een nieuwe vergunning worden aangevraagd, waarbij de activiteit in zijn geheel opnieuw moet worden beoordeeld.
- De registratie van de activiteiten van de inrichtingen vraagt na het bekend worden van de definitieve regelgeving aandacht van zowel de deelnemers als de FUMO. Op dit moment zijn zowel bij de deelnemers als de FUMO de activiteiten van nog niet alle inrichtingen die zijn opgenomen in het inrichtingenbestand van de FUMO bekend.
- De regelgeving wijzigt waardoor een verschuiving plaatsvindt van sommige vergunning- en meldingsplichten (in rijksregels) naar decentrale regels. Ook de uitvoering van deze decentrale regels kan in sommige gevallen onder het basistakenpakket vallen.

[2] Invoeringswet, Aanvullingswetten, Aanvullingsbesluiten, Aanvullingsregelingen, e.d..

[3] OBM = omgevingsvergunning beperkte milieutoets.

- Doordat wordt gewerkt met het begrip milieubelastende activiteit in plaats van inrichting, ontstaan wijzigingen in het basistakenpakket, waardoor een verschuiving kan plaatsvinden. Zo kunnen taken die nog vanuit de gemeente plaatsvinden verplicht bij de FUMO worden ondergebracht. Omgekeerd kunnen er ook weer taken terug gaan naar de gemeente .
- Onder de Omgevingswet moet de omgevingsdienst straks per gemeente een actualiseringsplanning van de vergunningen opstellen
- Voorafgaand aan controles en vooroverleg zal een beoordeling van het bedrijfsdossier nodig zijn om te kunnen vaststellen welk regime er geldt op grond van het overgangsrecht, waar nodig in samenhang met een beoordeling wat tot de milieubelastende activiteit moet worden gerekend.
- Het overgangsrecht is zeer complex. Vervalt een vergunning dan kunnen toch veel voorschriften daarvan blijven gelden als maatwerk. Een nieuw besluit voor maatwerkvoorschriften is dan nodig.
- Naar verwachting treedt in 2022, als onderdeel van het nieuwe Omgevingsstelsel, de Wet kwaliteitsborging voor het bouwen in werking. In de kern gaat het om een privatisering van het bouwtoezicht bij nieuw- en verbouw. Taken en verantwoordelijkheden op gebied van bouwen (bouwtechniek) verschuiven van de overheid naar bouwers en private kwaliteitsborgers. Door de gemeenten is begin januari 2020 aangegeven dat zij de taken vooreerst zelf willen blijven uitvoeren om de impact van de nieuwe wet te bezien..

Financiering

Bij de besluitvorming over de financiering van de implementatie van de Omgevingswet in de begroting 2019 is ervoor gekozen om alleen vanuit een intern perspectief de kosten van de voorbereiding en implementatie van de Omgevingswet mee te nemen. Nu de deelnemers samen met de Fumo bezig zijn de implementatie verder vorm te geven komen we er gezamenlijk steeds meer achter dat we dit in samenwerking met elkaar moeten uitvoeren. In de begroting 2019 t/m 2021 is een implementatiebudget voor de Omgevingswet opgenomen. Vanwege het uitstel is dit aangevuld met een bedrag van € 75.000 in de begroting van 2022. In toenemende mate zien wij dat deelnemers expertise aan de FUMO vragen voor specifieke vragen op het gebied van de Omgevingswet. Indertijd, 2019, hebben we in het algemeen bestuur afgesproken dat de FUMO zich alleen zou richten op haar eigen interne ontwikkeling m.b.t. deze wet. Echter deelnemers vragen steeds vaker ondersteuning in het kader van deze wet. Dit is logisch omdat we te maken hebben met gezamenlijke processen en er veel specifieke kennis bij de FUMO aanwezig is. Het gezamenlijk optrekken past ook in de ontwikkeling als kennisorganisatie die de FUMO is voor haar deelnemers. Deelnemers en FUMO hebben elkaar nodig om zich voor te bereiden, dat zal ook na de invoeringsdatum op 1 juli 2022 van de Omgevingswet het geval zijn. Het onderhouden van de contacten met de projectleiders omgevingswet van de deelnemers en het onderhouden van het bredere netwerk, het bijhouden van kennis over de verdere ontwikkeling van deze wet, het zijn van aanspreekpunt, het voorbereiden van projecten intern etc. daar is geen capaciteit voor beschikbaar. Daarbij past het ook in een kennisorganisatie die de FUMO is en wil blijven zijn om deelnemers op dit gebied te kunnen faciliteren. Daarom stellen wij voor in de eerste 2 jaar na de invoering van de Omgevingswet (2023 en 2024) nog € 75.000 per jaar op te nemen in de begroting om dit mogelijk te maken.
Daarnaast kunnen er ook nog structurele effecten die de Omgevingswet met zich meebrengt. Dit zal dan het geval kunnen zijn met betrekking tot ICT-voorzieningen. Voor de Omgevingswet moet er een aansluiting komen op het Digitaal Stelsel Omgevingswet. Wij kunnen nu nog niet inschatten of dit tot extra structurele kosten zal leiden die onze huidige budgetten op ICT-gebied te boven gaan.

2.2 ICT en data

In deze paragraaf worden een aantal ontwikkelingen geschetst op het gebied van ICT en data. Deze ontwikkelingen worden nog verder uitgewerkt in een totaal visie op ICT in een nog op te stellen ICT plan. Het is waarschijnlijk dat de huidige budgetten ontoereikend zijn met het oog op deze ontwikkelingen. De exacte bedragen zijn pas bekend als dit ICT plan gereed is. Er zal dan ook bekeken worden of ICT oplossingen ook leiden tot efficiency voordelen en dus kunnen leiden tot besparingen.

Omgevingswet/GIS
Zoals in de vorige paragraaf over de Omgevingswet al is aangegeven zal ook de FUMO een aansluiting moeten krijgen op het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). Het DSO vormt vanaf dat moment het loket voor burgers, particulieren en bevoegd gezagen om aanvragen in te dienen, na te gaan wat er is toegestaan op een bepaalde locatie, maar ook de van toepassing zijnde regelgeving op een locatie te raadplegen. De grote verbinder tussen deze informatiebronnen is steeds de locatie.

GEO-informatie wordt steeds belangrijker. Dit merken we bijvoorbeeld bij de vervanging van het Register Risicosituaties Gevaarlijke Stoffen (RRGS) door het Register Externe Veiligheidsrisico's (REV). Ook de teams bodem en geluid hebben behoefte aan GEO informatie. Vanuit wet- en regelgeving wordt het belang van GEO info groter en ook wettelijk verplicht. Vanuit de Omgevingswet zijn we verplicht aan te sluiten op het DSO en vanuit geluid dienen we basis geluidsemissies en industrieterreinen aan te leveren aan het DSO. Het REV verplicht ons ook om data omtrent gevaarlijke stoffen aan te leveren. Het belang van goed kaartmateriaal en data wordt daardoor steeds belangrijker en feitelijk onmisbaar. Toezicht middels drones en op basis van data, maar ook geluidsmodellering en gebiedsanalyses brengen dit met zich mee.

Om bij te blijven met de landelijke ontwikkelingen en binnenkort onze rol goed in te vullen als partner bij regionale vraagstukken moeten we investeren in onze geografische informatievoorziening. Wanneer we dit niet doen, zijn we op een gegeven moment niet meer in staat om onze data aan te leveren volgens de landelijke standaarden. Daarnaast is GEO-informatie een fundamenteel bouwblok in onze ontwikkeling richting een informatiedienst. Als FUMO beschikken we over Fryslân brede data op het gebied van milieu en veiligheid en door die samen te brengen en (ruimtelijk) te analyseren creëren we waarde voor de deelnemers. Deze data liggen aan de basis van het risico-gestuurd werken.

Omdat een groot deel van de informatie gekoppeld wordt aan een locatie is een GEO-informatiesysteem en expertise hierover essentieel. Door het verder ontwikkelen van deze functionaliteit, wordt het delen van ruimtelijke data/informatie mogelijk, waardoor de FUMO een gelijkwaardige gesprekspartner wordt. De verwachting is dat het eerste jaar (2023)1 fte nodig is om de basis inzake GEO info goed neer te zetten om daarna het beheer op basis van een halve fte te realiseren. Dit willen we doen door eerst een GIS specialist een onderzoek bij de FUMO te laten uitvoeren om de huidige situatie en behoefte in kaart te brengen en een toekomstvisie vast te stellen. Investering in GIS biedt nieuwe mogelijkheden in de samenwerking en de uitvoering van onze basistaken en het geeft een extra dimensie aan onze rol als adviserende partner.

Gegevensuitwisseling & Rapportages
Het doel van deze gegevensuitwisseling is in eerste instantie om ons te verantwoorden. De deelnemers vragen een uitgebreide verantwoording. De rapportages, zowel extern en intern, willen wij professionaliseren en wij willen i.a.m. de deelnemers betere sturingsinformatie genereren. Om dit doel

te bereiken willen we business intelligence (BI) tooling koppelen aan het datawarehouse (deze tooling ‘bevraagt’ via het datawarehouse de verschillende bronnen bij de FUMO). Daarvoor moeten we investeren in een datawarehouse als centraal gegevensknooppunt. De manier waarop we dit nu doen, handmatig, is complex en fout gevoelig. Daarnaast willen we investeren in het produceren van dashboards die zijn toegesneden op de deelnemer. Daarmee voorzien we de deelnemer van informatie waar behoefte aan is.

Digitaal vergaderen en digitaal samenwerken
De Corona crisis heeft overal (en ook bij de FUMO) als een katalysator gewerkt voor het plaats- en tijd onafhankelijk werken Om dit goed te kunnen doen moeten de ICT-faciliteiten toereikend zijn. In de Corona periode is gebleken dat dit niet altijd het geval is. Zo ontbreekt een systeem om digitaal samen te werken en informatie met elkaar te delen en kunnen hybride vergaderingen (zowel fysiek als online) niet gefaciliteerd worden door het ontbreken van hiervoor geschikte audiovisuele hulpmiddelen. Hierin zullen we gaan investeren zodat dit in de toekomst mogelijk wordt. Deze investering bedraagt ongeveer € 30.000, dit kan betaald worden uit bestaande middelen.

De FUMO wil daarom graag de Microsoft 365 suite implementeren en gaan beheren. Dit heeft als voordelen dat medewerkers gemakkelijker digitaal kunnen samenwerken en daardoor minder gebruik (op termijn) gaan maken van de e-mail en het opslaan van informatie op de netwerkschijf. Onze verwachting is dat informatie daarmee beter ontsloten kan worden, wat leidt tot minder tijdsverlies door het zoeken naar informatie. Omdat ook onze deelnemers gebruikmaken van Microsoft 365 kunnen we gemakkelijker informatie met hen uitwisselen.

Voordat we Microsoft 365 functionaliteiten beschikbaar maken, moet er een implementatieplan komen waarin aandacht is voor het gebruik, maar ook de governance en het beheer van de verschillende ‘apps’ binnen Microsoft 365.

2.3 Personeel

We hebben te maken met een ‘overspannen’ arbeidsmarkt. Dit geldt voor diverse arbeidssegmenten en ook voor de deelnemers van de FUMO. De vraag naar goed gekwalificeerde medewerkers is momenteel hoger dan het aanbod. Deze ontwikkeling is ook waarneembaar bij andere omgevingsdiensten. Het gevolg hiervan is dat vacatures langer openstaan dan gewenst en/of de (tijdelijke) inzet van medewerkers op inhuurbasis wordt verhoogd. We zijn gedwongen zij instromers of nog niet gekwalificeerde medewerkers aan te nemen en dit vraagt extra begeleiding door onze medewerkers. Dit heeft gevolgen voor de door hen ervaren werkdruk en op de productiviteitsnorm. En meer inhuur verhoogt de flexibele schil en is duurder in vergelijking met ‘eigen’ personeel.
Met betrekking tot het vraagstuk rondom een krapper wordende arbeidsmarkt, wordt door de FUMO de verbinding met deelnemers, partners, andere omgevingsdiensten en opleidingsinstituten gezocht om deze problematiek te benaderen. Aan de hand van strategische personeelsplanning wordt bepaald welke mogelijkheden aanwezig zijn om hierop zowel korte als lange termijn invulling aan te geven. Hierbij moet worden gedacht aan het gezamenlijk opzetten van een traineeprogramma of aan de inzet en opleidingen van zij-instromers. Ook het onderwerp arbeidsmarktcommunicatie zal hiervan onderdeel uitmaken. De gevolgen van dit alles zijn geschetst maar kunnen zeker hun tijdelijke of structurele invloed hebben op de afgesproken hoogte van de flexibele schil. Deze zal dan verhoogd moeten worden maar in welke mate is nog niet duidelijk. Vanwege de verwachte krapte op de arbeidsmarkt de komende jaren, stellen wij voor om het percentage flexibele schil voor 2023 en 2024 tijdelijk te verhogen naar 20%. Dit effect bedraagt € 190.000. Tenslotte is in 2021 het nieuwe functieboek vastgesteld. Door herwaardering van een aantal functies leidt dit tot een structurele verhoging van de loonkosten van € 20.000.

2.4 Evaluatie Asbest en bodem

In 2020 is het besluit VTH geëffectueerd in het basistakenpakket van de FUMO. Twee belangrijke taakgebieden hierin betreffen de uitvoering van de taken op het gebied van asbest en van bodem. Bij het opnemen van deze taken in de begroting 2020 (en 2021) zijn uitgangspunten en normen gehanteerd zoals aantallen meldingen, het % toezicht en een kengetal voor het afhandelen van een melding en het uitvoeren van een controle hierop. Bij de realisatie over 2020 bleek al dat de aantallen meldingen (en in het verlengde daarvan ook het aantal toezicht controles) per deelnemer niet altijd even goed waren ingeschat. In de begroting 2022 zijn deze aantallen al bijgesteld. In 2021 vindt een evaluatie plaats van de uitvoering van deze taken. De uitkomsten van deze evaluatie kunnen nog effect hebben op de omvang van deze taken. In het najaar 2021 wordt deze evaluatie besproken in de vergadering van het Algemeen Bestuur en de uitkomsten hiervan worden verwerkt in de ontwerpbegroting voor 2023.

2.5 Fryslân Breed Uitvoeringsprogramma

Sinds 2019 wordt een deel van het basistaken pakket uitgevoerd via een Fryslân Breed Uitvoeringsprogramma (FBUP). De eerste ervaringen met deze werkwijze zijn positief. De beschikbare kennis wordt efficiënter en effectiever ingezet waardoor meer rendement uit de ingezette uren wordt gerealiseerd. Vanaf 2022 wordt het vastgestelde Fryslân brede VTH-beleid vertaald naar een provincie breed uitvoeringsprogramma. Dit jaarlijkse programma fungeert als sturingsinstrument voor de uitvoering. Over de voortgang/realisatie wordt periodiek aan de deelnemers gerapporteerd. Wat in 2020 en 2021 als knelpunt is ervaren is het ontbreken van een beschikbaar budget voor het nemen van monsters. Er is in de huidige begroting geen budget hiervoor. Deze kosten worden gedekt uit de post onvoorzien.

2.6 Grens overstijgende vraagstukken

Zeer zorgwekkende stoffen

Zeer zorgwekkende stoffen hebben al geruime tijd onze aandacht. In het afgelopen jaar lag de focus vooral op het opbouwen van kennis over deze groep van 1671 stoffen die schadelijk zijn voor de gezondheid en het milieu. De FUMO participeert in het landelijk kennisnetwerk. Vanuit herkenning en beoordeling van stoffen zal er nieuwe regelgeving komen die vervolgens door moet worden vertaald naar vergunningvoorschriften en naar het toezicht. Ook wordt gewerkt aan (het aanpassen van) registratiesystemen, zodat de toepassing van deze stoffen kan worden gemonitord.

De focus ligt in de beginfase bij provinciale inrichtingen. Vanuit de provincies zijn hiervoor extra middelen beschikbaar gesteld. In dit stadium kunnen wij nog niet aangeven in hoeverre de reguliere budgetten toereikend zijn om zeer zorgwekkende stoffen afdoende in vergunningverlening en toezicht mee te nemen.

Klimaat, energie en verduurzaming

De FUMO levert door de inzet van het VTH-instrumentarium voor de basistaken en door gevraagd advies een bijdrage aan onder meer de volgende strategische doelen (omtrent klimaat, energie en verduurzaming) in het gemeentelijke en het provinciale VTH-beleid.

- Fryslân wordt klimaatbestendig ingericht en is energieneutraal in 2050;
- Bedrijven opereren veilig, duurzaam en schoon;
- Luchtkwaliteit in Fryslân (gezondheid) blijft minimaal op het huidig niveau;

- Uitstoot van stikstof, fosfaat en overige stoffen die schadelijk zijn voor kwetsbare natuurgebieden neemt af;
- Friese economie wordt vergroend en meer circulair gemaakt, met extra aandacht voor hergebruik van grondstoffen.

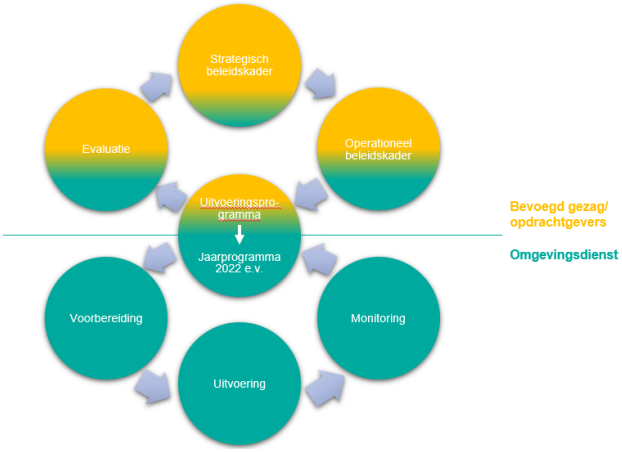
Het genoemde kan invloed hebben op het VTH-beleid voor de basistaken qua accentverschuiving.

Circulaire economie

De Rijksoverheid heeft als doelstelling een volledig circulaire economie in 2050. Op regionaal en lokaal niveau moet hieraan mede invulling worden gegeven. Daartoe worden onder meer inventarisaties van grondstoffen- en reststromen uitgevoerd en gekeken hoe hiermee op een slimme wijze kan worden omgegaan. Het verbinden van circulaire doelstellingen aan gebiedsopgaven, integraal afgewogen tegenover andere ambities maakt een brede kennisbasis van medewerkers noodzakelijk. Activatie van ondernemers vergt daarnaast forse inzet om daadwerkelijk een beweging op gang te brengen. Ook dit kan invloed hebben op het VTH-beleid en kan leiden tot accentverschuivingen.

2.7 Versterken van het samenspel in de Big Eight

De Big Eight is de visuele weergave van de procescriteria die wettelijk zijn vastgelegd. Deze procescriteria gelden voor alle bestuursorganen die verantwoordelijk zijn voor beleid- en uitvoering van VTH-taken. De wetgever vraagt deze bestuursorganen, daar waar zij VTH-taken hebben ondergebracht bij hun omgevingsdienst, om het beleid en de uitvoering op elkaar af te stemmen.

Afbeelding 2: Big Eight

Dit beleid en de uitvoering stellen eisen aan het informatie gestuurd werken en de kwaliteit van data (zie ook paragraaf 2.2). Nieuwe ontwikkelingen, in combinatie met actuele informatie uit de uitvoeringspraktijk, zullen leiden tot een gewijzigde risicoanalyse en mogelijk andere prioriteiten. Ook ICT-oplossingen, zoals GIS toepassingen, zullen hiervoor nodig zijn (zie paragraaf 2.2.)

2.8 Versterking VTH stelsel

De staatssecretaris constateert in de praktijk dat het stelsel nog niet optimaal functioneert[4]. Zij heeft daarop besloten een onafhankelijke adviescommissie in te stellen: de Bestuurlijke Commissie Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) in het milieudomein (commissie Van Aartsen). In maart van dit jaar heeft de commissie Aartsen hierover een rapport uitgebracht. De belangrijkste conclusie is dat het huidige stelsel nog behoorlijk wat tekortkomingen kent waarbij met name de rol van de omgevingsdiensten nog onvoldoende uit de verf komt. Schaalgrootte, gebrek aan middelen en het ontbreken van een uniform takenpakket en mandaat spelen hierbij een rol. In Fryslân hebben we hier overigens al de nodige stappen gezet vooral door het vaststellen van een gezamenlijk Fryslân breed VTH-beleid. Ook zijn we druk bezig in Fryslân om één uniform mandaat te bewerkstelligen. Een uniform mandaat bevordert de slagvaardigheid van ons optreden. Maar ook met mandaat blijft finetuning belangrijk.

[4] Zie: Instelling commissie Van Aartsen - 25 juni 2020

Een volgend kabinet zal met de adviezen van de commissie aan de slag gaan. Dit kan ook gevolgen hebben voor de omgevingsdiensten, dus ook voor de FUMO. Wij zien de aanbevelingen van de commissie van Aartsen als een positieve stimulans waarbij de belangrijke rol van een omgevingsdienst wordt erkent. De commissie van Aartsen gaat ook in op de positie van omgevingsdiensten ten opzichte van haar deelnemers. Deze is volgens de commissie te afhankelijk van het bevoegd gezag.
De Algemene Rekenkamer heeft een onderzoek gedaan naar de handhaving van de zwaardere bedrijven (https://www.rekenkamer.nl › rapporten › 2021/06/30). Op dit moment zijn eventuele organisatorische en/of financiële gevolgen van deze rapportage niet bekend maar zeer waarschijnlijk heeft dit op de langere duur wel gevolgen.

Milieucriminaliteit en -overtredingen kunnen veel schade opleveren aan mens en milieu. De Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) becijfert de schade op enkele miljarden euro's per jaar (ILT, 2020a). Naleving van de regels door bedrijven en effectief toezicht hierop is dan ook van groot belang. Zij hebben dit onderzocht onder 482 BRZO-bedrijven en zogeheten net-niet BRZO-bedrijven, vernoemd naar het Besluit risico's zware ongevallen. Het gaat om bedrijven die met een grote hoeveelheid gevaarlijke stoffen omgaan en daarom vanuit milieuoogpunt speciale aandacht verdienen. Zij concluderen op basis van dit onderzoek dat het stelsel van toezicht en handhaving om milieucriminaliteit en –overtredingen tegen te gaan onvoldoende functioneert. De Algemene Rekenkamer komt met diverse aanbevelingen. Zij concluderen dat data niet op orde is, onvoldoende wordt uitgewisseld en dat milieucriminaliteit nauwelijks wordt bestreden en dat bestuurders in het duister tasten inzake dit onderwerp.

Ontwikkelingsbudget

Wij zien als gevolg van bovenstaande ontwikkelingen de komende jaren nog veel op ons afkomen. In eerdere bestuursrapportages is al aangegeven dat de FUMO nauwelijks ontwikkelbudget heeft. Dit is ook aangegeven in de vergadering van het algemeen bestuur op 10 december 2020. In de huidige begroting is hiervoor een bedrag van € 51.000 opgenomen. Ook op ICT-gebied zijn er de nodige ontwikkelingen zoals de doorontwikkeling van ons zaaksysteem (en eventueel een aanbestedingstraject) en de investering in een data warehouse, zie ook paragraaf 2.2.). In paragraaf 2.3. is aangegeven welke aandachtsgebieden er zijn op het gebied van arbeidsmarkt en personeel. Op dit moment ontstaan al knelpunten in de uitvoering van (basis)taken doordat gekwalificeerd personeel moeilijk te vinden is. Extra inzet op het gebied van arbeidsmarktcommunicatie, werving en selectie, traineeships en het zelf opleiden van medewerkers is noodzakelijk.

Het huidige ontwikkelbudget is volstrekt ontoereikend om bovenstaande knelpunten en ontwikkelingen te kunnen oplossen. Hoewel de exacte inzet nog niet bekend is, schatten wij in dat er structureel € 200.000 extra nodig.

2.9 Zelfbewust klantgericht

De komende jaren willen we onze dienstverlening optimaal afstemmen op de wensen en behoeften van de deelnemers. Deze benadering staat bekend als 'Duurzame Samenwerking' en komt voort uit 'organisatieontwikkeling' een onderwerp uit het ontwikkelprogramma Fumo 2.0 Kort gezegd betekent dit dat we meer gaan investeren in waardevolle klant (deelnemer-)relaties. Omdat onze omgeving dynamischer wordt (en de Omgevingswet daartoe ook ruimte biedt) wordt het belangrijk om sneller in te spelen op ontwikkelingen en wensen. Wij verwachten een toenemende behoefte aan maatwerk. Vanuit de FUMO zetten we in op het duurzaam versterken van de klantrelatie met onze deelnemers waarbij het accent ligt op beleving en service. In 2021 is hiervoor een ontwikkelprogramma

(Zelf)bewust klantgericht uitgerold. Het doel hiervan is om vier veranderopgaven te realiseren. Deze zijn gericht op het vormgeven van accountteams, het trainen en bevorderen van het gedrag dat past bij duurzame samenwerking, het aanbieden van een toetsingskader voor een passend assortiment en het herzien van de overlegstructuren binnen de FUMO. Het stimuleren van gedrag is een onderwerp dat continue aandacht vraagt en ook de komende jaren een belangrijk speerpunt is. De implementatie en evaluatie vraagt de komende jaren de nodige aandacht en inzet.

3. Financieel kader en meerjarenperspectief

Het financiële vertrekpunt voor deze kadernota is de begroting van 2022, die door het algemeen bestuur van de FUMO op 8 juli 2021 is vastgesteld. In de begroting van 2022 zijn de effecten van de Omgevingswet niet meegenomen. Ondanks het feit dat de nu bekende invoeringsdatum van de Omgevingswet op 1 juli 2022 is, zijn de effecten van de Omgevingswet nog niet verwerkt in deze kadernota. De reden hiervoor is dat de effecten nog niet bekend zijn. In het najaar zullen de effecten door een werkgroep van het VTH-managers overleg inzichtelijk worden gemaakt. Op basis hiervan kunnen de effecten waarschijnlijk opgenomen worden in de ontwerpbegroting 2023.

In de kadernota is wel rekening gehouden met de effecten van het nieuwe sturings- en financieringsmodel, net zoals dit in de begroting van 2022 al het geval was.

Per 2023 vervalt de bijdrage aan de transitiebegroting. Dit zorgt voor een verlaging van de deelnemersbijdrage. De FUMO hanteert een terughoudend beleid t.a.v. uitzettingen zodat we zoveel mogelijk rekening houden met de beperkte financiële ruimte bij de deelnemers. In deze kadernota is op het gebied van ICT echter een onontkoombare uitzetting opgenomen van twee keer 0,5 fte (€ 90.000). Ook is er vanwege het ontbreken van een budget voor monsters hiervoor een bedrag opgenomen van € 15.000. Daarnaast is het ontwikkelingsbudget volstrekt ontoereikend met het oog op de ontwikkelingen in het VTH-veld die op ons afkomen. In deze kadernota is dit budget daarom met € 200.000 verhoogd. Tenslotte zijn de begrotingsbedragen verhoogd als gevolg van de indexering van lonen en prijzen.

3.1 Financieel kader

Wijze van kostennormering

Het financieel kader voor de jaren 2023-2027 is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Als productiviteitsnorm wordt uitgegaan van 1.360 uur, een percentage van 72.6% van de totale beschikbare uren per fte (1.872). Dit betreft de ‘declarabele’ uren, de uren die direct gerelateerd zijn aan productie voor deelnemers, dan wel gedekt zijn uit het projectbudget.
- Als flexibele schil voor het primair proces wordt 15% aangehouden. Dit betreft de verhouding externe medewerkers ten opzichte van het totaal aantal medewerkers. De werkelijke flexibele schil is hoger, dit is een financieel risico.. In de begroting is voor de flexibele schil rekening gehouden met een opslag van 40% op de loonkosten. De tarieven staan echter onder druk als gevolg van schaarste waardoor deze opslag van 40% overschreden kan worden.

Wijze van financiering

In de begroting van 2022 is voor het eerst een nieuw sturings- en financieringsmodel ingevoerd.

De belangrijkste uitgangspunten hiervan zijn:

- Voor de inrichtingsgeboden basistaken op het gebied van regulering (vergunningverlening) geldt dat in samenspraak met de deelnemers een begroting wordt opgesteld voor de verwachte aantallen ingediende meldingen en vergunningen in het begrotingsjaar. Dit aantal meldingen en vergunningen wordt op basis van de kengetallen opgenomen in de PDC omgerekend naar de benodigde uren om deze producten te kunnen leveren. De benodigde uren, inclusief opslagen voor informatieverstrekking, maatwerk en onvoorzien, vermenigvuldigd met het integrale uurtarief bepaalt de deelnemersbijdrage voor dit onderdeel.

- Voor de inrichtingsgebonden basistaken op het gebied van toezicht en handhaving blijft de bedrijvenlijst per deelnemer de basis voor de financiering. Het aantal inrichtingen vermenigvuldigd met de afgesproken frequentie en het kengetal bepaalt het benodigde aantal uren voor deze taak. De benodigde uren, inclusief opslagen voor informatieverstrekking, maatwerk, hercontroles en evt. onvoorzien, vermenigvuldigd met het integrale uurtarief bepaalt de deelnemersbijdrage voor dit onderdeel (peildatum inrichtingenbestand = bestand van jaar voorafgaand aan het begrotingsjaar).
- Voor de overige basistaken (asbest, Bbk, handhaving) wordt uitgegaan van de normen die zijn gehanteerd in de begroting 2020 (vastgesteld door het algemeen bestuur op 12 december 2019). Voor asbest en Bbk geldt dat hiervoor een evaluatie is opgesteld, die op de agenda staat van de vergadering van het algemeen bestuur van de FUMO van 28 oktober 2021. Mochten op basis hiervan normen aangepast worden, dan worden deze meegenomen in de ontwerpbegroting van 2023.
- Bij de jaarrekening volgt de definitieve financiële bijdrage per deelnemer omdat wordt afgerekend op basis van de geleverde uren (met uitzondering van de taak boa-coördinatie en de boa-inzet voor die deelnemers die deze taak hebben ondergebracht bij de FUMO).
- De omvang en samenstelling van de plustaken is in samenspraak met de deelnemers tot stand gekomen. Per plustaak is vervolgens de tariefgroep bepaald. Het aantal uren per type plustaak, vermenigvuldigd met het geldende tarief, leidt tot de deelnemersbijdrage voor de plustaken.
- Het budget dat beschikbaar is gesteld voor collectieve taken wordt vertaald naar een bijdrage per deelnemer op basis van de verhouding in de bijdrage van de basistaken.
- Met de deelnemers zijn dienstverleningsovereenkomsten afgesloten. Naast afspraken over de basistaken zijn hierin voor veel deelnemers ook afspraken gemaakt over afname van plustaken.

Een aantal van deze uitgangspunten zal door de invoering van de Omgevingswet ook moeten worden aangepast. Zo is in de Omgevingswet het begrip Inrichting vervangen door het begrip Milieubelastende activiteiten.

Indexering: loon- en prijscompensatie

- Voor de kostenopbouw van de programmabegroting 2023 - 2027 worden de uitgangspunten van het Centraal Plan Bureau (CPB) gebruikt.
- In de ‘Kerngegevenstabel actualisatie MLT-juni 2021’ geeft het CPB aan dat de loonvoet voor de sector overheid naar verwachting 2,2% bedraagt in de periode 2022-2025. Daarnaast wordt voor periodieke verhogingen 1% gehanteerd[5]. In totaal is de loonontwikkeling derhalve 3,2%. Op dit moment lopen de cao-onderhandelingen nog. Dit gaat moeizaam. Onderwerpen zijn vooral de loonstijging en de thuiswerkvergoeding. Wij gaan ervan uit dat de uiteindelijke cao-kosten stijging past binnen de in deze kadernota meegenomen indexering. Mocht blijken dat dit niet het geval is dan zal daar bij het opstellen van de begroting 2023 rekening mee gehouden worden.
- Voor materiële kosten hanteren we de consumptie overheid uit dezelfde kerngegevenstabel. Deze bedraagt voor de periode 2022-2025 1,2%.
- De lasten in de begroting van de FUMO bestaan voor ca. 84% uit personele lasten en voor ca. 16% uit materiële lasten. Hiermee wordt de gemiddelde index van de FUMO-begroting 2,9%.

[5] Gemiddeld een derde van de medewerkers krijgt jaarlijks een periodiek van 3%. Gemiddeld is dit 1%.

Financiële impact ontwikkelingen

In hoofdstuk 2 trends, ontwikkelingen en organisatorische ontwikkelingen beschreven. De financiële impact daarvan is in de volgende tabel weergegeven:

Mutaties	Omschrijving	Bedrag	structureel/ incidenteel	toelichting
1.	verhoging flexibele schil	€ 190.000	i	
2.	functieboek	€ 20.000	s	
3.	ontwikkelingsbudget	€ 200.000	s	

Ad 1. Zie paragraaf 2.3. Personeel
Ad 2. Zie paragraaf 2.3. Personeel
Ad 3. Zie paragraaf 2.8. Verhoging van het ontwikkelingsbudget

3.2 Meerjarenperspectief

Reguliere begroting

Hierna wordt het meerjarenperspectief van de reguliere begroting weergegeven.

	Meerjarenperspectief reguliere begroting (Bedragen x€ 1000)	2022	2023	2024	2025	2026	2027
	Lasten						
1)	Personeelskosten	14.019	14.229	14.229	14.039	14.039	14.039
2)	Overige personeelskosten	880	880	880	880	880	880
3)	Kapitaallasten	85	85	85	85	85	85
4)	Wagenpark	165	165	165	165	165	165
5)	Huisvesting	671	671	671	671	671	671
6)	Administratie	53	53	53	53	53	53
7)	ICT	423	423	423	423	423	423
8)	Overige kosten	182	182	182	182	182	182
9)	Onvoorzien	100	100	100	100	100	100
10)	Ontwikkelkosten	51	251	251	251	251	251
11)	Implementatie omgevingswet	75	75	75	0	0	0
	Totale lasten excl indexering	16.704	17.114	17.114	16.849	16.849	16.849
12)	Indexering	0	496	993	1.481	1.970	2.458
	Totale lasten incl indexering	**16.704**	**17.610**	**18.106**	**18.330**	**18.818**	**19.307**
	Baten						
13)	Baten uit extra opdrachten excl indexering	658	658	658	658	658	658
14)	Deelnemersbijdrage excl indexering	16.046	16.456	16.456	16.191	16.191	16.191
15)	Indexering	0	496	993	1.481	1.970	2.458
	Totale baten	**16.704**	**17.610**	**18.106**	**18.330**	**18.818**	**19.307**
	Saldo baten en lasten reguliere begroting	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**

1. Dit betreft de loonkosten en de kosten van inhuur van de flexibele schil. Deze flexibele schil is voor 2023 en 2024 verhoogd van 15% naar 20%. Dit effect bedraagt € 190.000.
2. Onder de overige personeelskosten vallen onder meer de scholingskosten en het budget voor secundaire arbeidsvoorwaarden. Deze zijn een afgeleide van de directe personeelskosten.
3. De kapitaallasten blijven naar verwachting gelijk.
4. De punten 4 t/m 8 betreffen de bedrijfskosten. Deze blijven naar verwachting gelijk.
9. De post onvoorzien is ongewijzigd en wordt niet geïndexeerd.
10. Het budget voor ontwikkelkosten is verhoogd met € 200.000.
11. Het budget van € 75.000 voor de implementatie van de omgevingswet is verlengd voor de jaren 2023 en 2024.
12. Op basis van de indexeringen (zie paragraaf 4.1), worden de kosten geïndexeerd met 2,9%.

13. De baten uit incidentele opdrachten betreft een doelstelling aan de FUMO voor wat betreft het genereren van extra inkomsten.
15. Dit betreft de indexering van de baten op basis van de toegelichte uitgangspunten.

Deelnemersbijdrage inclusief transitiebegroting

In onderstaande tabel is de verwachte ontwikkeling van de deelnemersbijdrage, inclusief de deelnemersbijdrage aan de transitiebegroting opgenomen. Dit betreft de bedragen exclusief indexering.

Meerjarenperspectief incl transitiebegroting (Bedragen x € 1000)	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**	**2026**	**2027**
Deelnemersbijdrage excl indexering	16.046	16.456	16.456	16.191	16.191	16.191
Bijdrage transitiebegroting	624	-	-	-	-	-
Totale deelnemersbijdrage	**16.670**	**16.456**	**16.456**	**16.191**	**16.191**	**16.191**

Uit deze tabel blijkt dat de deelnemersbijdrage in 2023 daalt ten opzichte van 2022. De belangrijkste oorzaak is het vervallen van de bijdrage aan de transitiebegroting. Hieronder zijn de verwachte deelnemersbijdragen (excl. indexering) in grafiekvorm weergegeven.

3.3 Investeringsprogramma

Op dit moment is voor veel van de hiervoor genoemde ontwikkelingen nog niet te voorzien in hoeverre investeringen nodig zijn. In het geval dat er investeringen benodigd zijn, zullen deze separaat aan het algemeen bestuur voorgelegd worden.